

Taras Shevchenko cemented the period of a new Ukrainian literature, keeping genetic connection with a previous epoch by forming his language creativity on the ground of the leaving colloquial speech, the Ukrainian folk song as the component and the traditional feature of the national text genesis. Using the traditional Christian symbols and antique mythology, the poetry of Ukrainian baroque in its varieties: high, brutal, solemn, and burlesque and he also used the stylistic experiment and his own language creativity.

Keywords: stylistic structure of the text, texteme, the Ukrainian, the Russian (the Siberian, St. Petersburg) texts, the linguo-stylistic analysis, linguo-conceptosphere.

УДК 37.091.12:005.963.2 – 051: 811

Кравець Л.В.

МОВНА ОСОБИСТІТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОСТОРУ

У статті проаналізовано модель мовної особистості, представлені в концепції Л. І. Мацько. З'ясовано ознаки мовної особистості, схарактеризовано структуру її. Визначено основу становлення мовної особистості та чинники, які впливають на подальший розвиток; розкрито циклічність процесу формування мовної особистості у науково-освітній сфері. Вказано на важливість поняття «мовна особистість» для сучасного науково-педагогічного простору.

Ключові слова: мовна особистість, мовна свідомість, мовна стійкість, мовна картина світу, мовне середовище.

Проблема мовної особистості, що вже тривалий час обговорюється в лінгвістиці, лінгводидактиці, психології, філософії, культурології, в останній час набула особливої актуальності. Події, які відбуваються в нашій країні, спричинили небувале загострення мовного питання та розкрили давні не розв'язані досі проблеми і їх деструктивний вплив на суспільство. Не вдаючись до соціально-політичного аналізу ситуації, зосередимо увагу на науково-освітніх аспектах поняття «мовна особистість» та його зв'язку з мовним питанням.

О. О. Леонт'єв зазначає: «Окремі люди, засвоюючи мову, користуються нею не тільки в спілкуванні, але і в усій своїй мовній за формою, тобто свідомій психічній діяльності. Мова так само бере участь у мисленні, як і в спілкуванні, оформлюючи думку або фіксуючи її для індивіда. Мова бере участь у таких, не власне мисленневих, функціях, як усвідомлення емоційних переживань шляхом їх означення або означення запам'ятовуваного змісту і введення його у відповідні словесні зв'язки для утримання в пам'яті тощо» [4, 66]. Водночас мова, яку засвоює людина, містить інформацію, зібрану мовним колективом упродовж усього його існування, у ній зафіксовано національно-культурне надбання багатьох поколінь. Виражені в мові знання й уявлення про довкілля

утворюють єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка прищеплюється кожному носію мови і регулює його поведінку. За словами О. О. Леонтєва, мова є «найважливішим орієнтиром людини в її діяльності в світі. І якщо цю діяльність розуміти як глибокий, осмислений діалог людини із світом, як багатоголосе, іноді унісонне, іноді полемічне спілкування різних компонентів тієї колосальної системи, яку ми називаємо світом, то мова є насамперед мова особистості» [3, 282]. Дві окреслені іпостасі мови – індивідуальне явище і соціальне – об'єднало поняття «мовна особистість». Ця специфіка визначає важливість поняття в сучасній мовній політиці та мовній освіті, робить його стрижневим у цих дискурсах.

Вчення про мовну особистість розробляють американські, європейські, російські дослідники (Дж. Шотер, М. Кіт, С. Пайл, Т. К. Фіджеральд, Ю. М. Караулов, В. В. Красних, В. І. Карасик та ін.). В українському мовознавстві і лінгводидактиці над цією проблемою працюють С. Я. Єрмоленко, Ф. С. Бацевич, В. Я. Мельничайко, М. С. Вашуленко, М. І. Пентилюк, Л. В. Струганець, О. М. Семенов та ін. Багато уваги приділяє цій проблемі і Л. І. Мацько.

Мета цієї статті – на основі аналізу концепції мовної особистості, розробленої Л. І. Мацько, розкрити важливість поняття в науково-педагогічній діяльності.

В українському науково-освітньому просторі поняття «мовна особистість» актуалізовано на державному рівні «Навчально-виховною концепцією вивчення української (державної) мови» (1994 р., автори – С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько), в якій сказано, що «мовна особистість – це той носій мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань (знає поняття й відповідні правила) чи репродукує мовну діяльність, а й має навички активної роботи зі словом. Підвалини мовної особистості – пробудження індивідуальної мовотворчості, таке засвоєння мови, яке забезпечує вільне самовираження особистості у різних сферах людського спілкування». У цій дефініції відображено прагнення авторів спрямувати мовну освіту на формування креативної, ерудованої, розкутої у спілкуванні особистості. Йдеться про володіння мовою не на побутовому, або «ординарно-семантичному» (Ю. М. Караулов), рівні, що характеризує пересічного мовця, а на вищому – прагматичному рівні, на якому виявляється інтелект, тому що «мовна особистість починається по той бік повсякденної мови, коли в гру вступають інтелектуальні сили» [2, 36]. Відповідно до цього зміст навчання української мови в концепції запропоновано переорієнтувати на комунікативно-прагматичну мету, що згодом було закріплено у державному стандарті мовної освіти.

Відтоді питання мовної особистості стало одним із основних напрямків багаторічного дослідження Л. І. Мацько, яке оформилося в струнку, цілісну авторську концепцію, націлену на утвердження української мови як державотворчого засобу, розширення функціонування її в просторі національної освіти, науки, культури. Теоретико-практичні вектори, що виходять з концепції, розвивають у монографіях, дисертаціях, посібниках і

підручниках, програмах, статтях учні, послідовники, колеги – усі, кому сприйнятні погляди дослідниці. Ключові положення цієї концепції втілено в навчальний процес Інституту української філології і літературної творчості імені А. Малишка НПУ імені М. П. Драгоманова, а також інших загальноосвітніх та вищих навчальних закладів України.

У працях Л. І. Мацько представлено модель української мовної особистості, що відображає ознаки об'єкта дослідження, структуру його та специфіку функціонування в соціумі; з'ясовано основу становлення мовної особистості та чинники, які впливають на подальший розвиток; розкрито циклічність процесу формування мовної особистості у науково-освітній сфері.

Мовна особистість, за концепцією Л. І. Мацько, – це «узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [5, 27].

Основними складниками мовної особистості, на думку дослідниці, є:

- мовнокомунікативні суспільні запити, мотиваційні потреби і досконалі компетенції;

- ґрунтовні мовні знання і мобільність їх використання;

- мовна свідомість і усвідомлення себе мовною українською особистістю;

- національна культуровідповідність мовної особистості, знання концептів і мовних знаків національної культури;

- мовна здатність і мовна здібність; мовне чуття, мовний смак;

- усвідомлена естетична мовна поведінка, мовна стійкість.

Процес становлення і розвитку мовної особистості проходить послідовно й безпосередньо пов'язаний з розвитком інтелектуальних здібностей людини. «Формування мовної особистості – це постійний і тяглий (а не фрагментарний), синестезійно-синергетичний процес, у якому домінують когнітивно-інтелектуальні та креативно-діяльнісні чинники», – наголошує Л. І. Мацько [5, 33]. Дослідниця вказує на наявність кількох рівнів розвитку мовної особистості:

- рівень мовної правильності;

- рівень виразності і комунікативної достатності;

- рівень насиченості мовою;

- рівень комунікативної досконалості;

- рівень володіння фаховою метамовою; рівень мовного іміджу соціальних ролей [5, 63 – 65].

Кожен із них відображає ступінь оволодіння мовою та ступінь інтелектуально-духовного зростання людини.

Мова – це частина національної пам'яті, в ній, за словами В. М. Телії, втілюється «концептуальне осмислення категорій культури» [5, 84]. Оволодіння мовою обов'язково супроводжується засвоєнням мовної картини світу, ядерною частиною якої є універсальні логічні категорії та національні смисли і цінності. Увесь процес навчання мови, підкреслює Л. І. Мацько, – «це формування мовної картини світу, того інваріантного образу світу у свідомості учнів, який когнітивно, духовно і соціально буде адекватним реаліям конкретного світу – живого фізичного, і який визначатиме аксіологічну діяльність носіїв даної

національної мови з їх духовними і культурними пріоритетами» [5, 43]. З розвитком мовної особистості поступово складається індивідуальна мовна картина світу, яка є своєрідною маніфестацією національної мовної картини світу та її ядерних компонентів. Вивчення мови без урахування національної мовної картини світу є неповним, збідненим, несприятливим для розвитку національної свідомості мовної особистості.

Формування мовної особистості має відбуватися не стихійно, а регулюватися вчителем. Л. І. Мацько зауважує, що загальноосвітня школа, даючи знання мови, «дуже мало уваги приділяє мовному вихованню, тобто усвідомленому, а не спонтанному вибору мови спілкування, вихованню мовного чуття і смаку, мовної обізнаності й стійкості» [5, 65]. Ця проблема, на жаль, актуальна й досі. Її розв'язання залежить не тільки від мовної політики в державі, а й від особистості вчителя, його рівня свідомості, культури, освіченості, вихованості, толерантності тощо. Сформувати мовну особистість учня може тільки вчитель, який сам є освіченою, духовно й культурно просвітленою особистістю з високими ідеалами і благородними вчинками на користь суспільно-громадських інтересів українського народу [5, 76]. Л. І. Мацько наголошує: «Сучасна соціокультурна ситуація в Українській державі потребує вчителя-словесника, який би був висококваліфікованим фахівцем, мав системні знання, навички і вміння з лінгвістичних, літературознавчих, психологічних, педагогічних наук, володів ефективними сучасними методиками навчання і виховання; який би рівночасно був культурологом і державником, тобто всебічно розвиненою і культурно обізнаною людиною та провідником ідей державотворення і демократизації країни» [5, 69].

Саме вчитель покликаний розкрити учням геній Тараса Шевченка і донести до них зміст його пророчих слів. Увести в мовосвіт Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Михайла Коцюбинського та інших видатних митців і вчених української культури, які своєю творчістю випереджали час і пророкували національне відродження. Знайомство з життям та творчістю корифеїв української культури має прищеплювати любов до слова, сприяти розвитку національно свідомої мовної особистості. Досягнути цієї мети може тільки вчитель, який сам досконало володіє словом, добре знає культуру (не тільки національну) та є взірцем для учнів. «Час зобов'язує вчителя й викладача української мови та літератури стати яскравою особистістю, інтелектуальною й інтелігентною, високоосвіченою і шляхетно вихованою, чутливою до учнів і студентів, відкритою до нових знань і вмінь», – стверджує Л. І. Мацько [5, 69].

Мовну особистість формують мовне середовище, національно-культурні традиції та панівна ідеологія (С. Я. Єрмоленко, Ю. М. Караулов). Від учителя (не тільки словесника) залежить створення та існування такого середовища у школі. «Не просто сума знань про мову, а сама мова в її гармонійному живому звучанні, лексичному й фразеологічному багатстві, стрункості й вишуканості граматичних форм та конструкцій, стилістичному різноманітті має владарювати

у школі і вищому навчальному закладі, бо вона – “найголовніше і найглибше джерело національної духовності”», – наголошує Л. І. Мацько [5, 31].

Від учня до студента, а далі до вчителя, викладача і навпаки – така логіка процесу формування мовної особистості відображена у концепції Л. І. Мацько. Цей процес є неперервним і циклічним, що виявляється у повторенні вивченого на вищому рівні. Кожен цикл є одночасно узагальненням попереднього циклу і пропедевтикою наступних. На найвищому рівні розвитку мовної особистості процес навчання не закінчується. «Як і свого фаху, вчитися вдосконалювати своє мовлення треба все життя», – вважає дослідниця [5, 65].

Квінтесенцією аналізованої концепції є те, що національно свідомо мовна особистість має бути метою активної, цілеспрямованої мовної політики. Як носій національної мови така особистість є основою цілісної і незалежної держави. «Сучасна українська мова, високорозвинена літературна мова народу, корінного мешканця на споконвічній території нашої держави, який дав назву цій державі і складає абсолютну більшість її населення, є важливим чинником українського державотворення. Вона належить до основних атрибутів державності поряд з гербом, прапором, армією, територією, державним устроєм, суспільним укладом. Більше того – мова є цементуючим ядром нації, а отже, й її держави. Як засіб спілкування, поширення інформації, мова маркує територію, об'єднуючи людей у суспільство, представляє державний устрій, обслуговує матеріальне виробництво, культурні потреби, щоденне життя громадян» [5, 107 – 108]. Український народ нині намагається повністю здолати залишений в спадок результат національно-мовної політики попередньої держави. Сподіваємося, що мовне питання буде розв'язано з урахуванням напрацювань українських лінгвістів і лінгводидактів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 264 с.
3. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики : [учебник] / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл : Изд. центр «Академия», 2005. – 288 с.
4. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : КомКнига, 2007. – 216 с.
5. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
6. Струганець Л. В. Поняття «мовна особистість» в україністиці / Л. В. Струганець // Культура слова. – 2012. - №77. – С. 127 – 133.
7. Телия В. Н. Роль образных средств языка в культурно-национальной окраске миропонимания / В. Н. Телия // Этнопсихолингвистические аспекты преподавания иностранных языков. – М. : ММА им. И. М. Сеченова, Ин-т языкознания РАН, 1996. – С. 82 – 89.

В статті проаналізована модель мовної особистості, яка представлена в концепції Л. І. Мацько. Названі ознаки мовної особистості, описана її структура.

Определены основа становления языковой личности и факторы, которые влияют на дальнейшее развитие; раскрыта цикличность процесса формирования языковой личности в научно-образовательной сфере. Указано на важность понятия "языковая личность" для современного научно-педагогического пространства.

Ключевые слова: языковая личность, языковое сознание, языковая стойкость, языковая картина мира, языковая среда.

In the article the model of linguistic identity which was represented in L. I. Matsko's concept was analyzed. Features of linguistic identity were identified, its structure was described. The basis for development language person and the factors which influence its future development were identified; the cyclicity of process of formation language person in scientific and educational spheres was explained. The importance of the concept «language person» for modern research and teaching space was indicated.

Keywords: language person, linguistic consciousness, linguistic resistance, language world, the language environment.

УДК 811.161.2'38

Маленко О.О.

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ ЯК ЕСТЕТИЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ: МИТЕЦЬ – МИСТЕЦТВО – ЧИТАЧ

У статті прокоментовано художню функційність інтермедіальності в поетичному тексті з огляду на авторську інтенцію й формування естетичного потенціалу читача (на зразках української поезії першої третини ХХ ст.). До аналізу залучено насамперед «музикальні» фрагменти в композиційній і смисловій структурі поетичного твору, визначено вербальний спосіб їх художньої репрезентації.

Ключові слова: інтермедіальність, інтенція, поетичний текст, естетика, метафора.

Сучасне студювання проблем лінгвопоетики й лінгвостилістики поступово змінює дослідницькі формати: *аналіз* художнього тексту поступається його *інтерпретації*. Детального лінгвістичного розбору (векторність: від цілого до частин) на сьогодні вже замало: щоб глибше зрозуміти текст крізь призму автора, епохи, культури, маємо здійснити його декодування, тлумачення глибинних сенсів, «зчитуваних» з текстової тканини (векторність: від частин до цілого). І це зрозуміло й виправдано з огляду на синхронний стан інтелектуальної думки, розширення інформаційних меж пізнання світу, загального характеру сучасної гуманітаристики, що тяжіє до інтегративності наукових парадигм у вивченні тих чи тих об'єктів.

Особливої ваги ця інтегративність набула в дослідженнях мови художнього тексту, який розглядається з філософських, естетичних, літературознавчих, лінгвістичних, психологічних, культурологічних, комунікативних позицій. Розуміючи літературний твір як фрагмент художньо-естетичної комунікації автора й читача, вагомий акцент ставимо на останньому: саме реципієнту доводиться спілкуватися з текстом, розуміючи або не